

УДК 37.015.31.035:316.46

Д.В. АЛФІМОВ

Донецький національний університет, м. Донецьк

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ У СИСТЕМІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розкривається роль особистісно орієнтованого виховання у розвитку лідерських якостей школярів.

Ключові слова: особистісно орієнтоване виховання, інтерактивні технології навчання та виховання.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зміна пріоритетів у нашому суспільстві, де головною цінністю, суб'єктом культури і життя є людина, вимагає від сучасної школи системного, новаторського забезпечення виховного процесу, який ґрунтується на демократичних засадах, принципах особистісно орієнтованої взаємодії. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування лідерських якостей школярів в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи. Це визначено в програмних документах: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепції позашкільної освіти тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. На основі результатів аналізу відповідних психолого-педагогічних досліджень (І.Д. Бех, Є.В. Бондаревська, О.Я. Савченко, В.В. Сериков, І.С. Якиманська та ін.) конкретизовані основні характеристики особистісно-орієнтованого виховання: орієнтація не на середнього учня, а визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної дитини, наділеної неповторним суб'єктивним досвідом; учень є центром навчального процесу, в якому відбувається зміна відносин між учителем і учнем з суб'єкт-об'єктних на суб'єкт-суб'єктні, де головним завданням процесу навчання є не надбання учнем певної суми знань, умінь і навичок, а розвиток особистості учня згідно його природних нахилів, що вимагає стимулювання пізнавальної діяльності учня.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення пріоритету особистісно орієнтованого виховання у розвитку лідерських якостей школярів загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в педагогічній науці і практиці є дві цілком різні стратегії, в рамках яких існують системи освіти, стратегія формування та стратегія розвитку.

Стратегія формування – педагогічне втручання ззовні у внутрішній світ дитини, нав'язування дитині вироблених суспільством способів діяльності, оцінок.

Стратегія розвитку – розвиток особистісного потенціалу учня, його самоактуалізація. Стратегія розвитку, або особистісно зорієнтована освіта, гірше розроблена з технологічного боку.

Саме особистісно орієнтоване виховання, як акцентує в своїх працях дійсний член АПН України, доктор психологічних наук І.Д. Бех, є досить перспективним, оскільки воно виходить із самоцінності особистості, її духовності. А його метою є формування людини як неповторної особистості, творця самої себе і своїх обставин [1, с. 270].

Визначимо теоретичні основи дослідження особистісно орієнтованого виховання.

Особистісно орієнтоване виховання – це утвердження людини як найвищої

цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети", – вважає І.Д. Бех [1, с. 29].

Особистісно орієнтоване виховання - це розвиток і саморозвиток особистісних якостей на основі загальнолюдських цінностей. Гуманістичне особистісно орієнтоване виховання - це розвиток і саморозвиток особистісних якостей на основі загальнолюдських цінностей. Гуманістичне особистісно орієнтоване виховання - це педагогічний керований процес культурної ідентифікації, соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості, в ході якого відбувається входження дитини в культуру, в життя соціуму розвиток усіх його творчих здібностей і можливостей [2, с. 15].

Особистісний підхід - це найважливіший принцип психологічної науки, передбачаючий облік своєрідності індивідуальності особи дитини. Саме цей підхід визначає положення дитини у виховному процесі, означає визнання його активним суб'єктом цього процесу, а, отже, означає становлення суб'єкт-об'єктних стосунків. Особистісний підхід - це індивідуальний підхід до людини як до особи з розумінням її як системи, що визначає усі інші психічні явища.

Особистісний підхід є ведучим в організації учбово-виховного процесу. На відміну від індивідуального підходу він вимагає знання структури особистості і її елементів, їх зв'язку як між собою, так і цілісною особистістю. У зв'язку з цим слід виділити ідею особистісного підходу, суть якої в тому, що в школу приходять не просто учні, а учні-особистості зі своїм світом почуттів і переживань. Це і слід в першу чергу враховувати учителям у своїй роботі. Він повинен знати і використовувати такі прийоми (їх виробила педагогіка співпраці), в яких кожен учень відчуває себе особистістю, відчуває увагу учителя тільки до нього, він шанований, ніхто не може його образити. Усі учні захищені у своєму класі і в своїй школі. В той же час не лише теорія, але і сучасна шкільна практика доводять, що особистісний підхід реалізується за наявності гуманної системи виховання. Тільки колектив педагогів-одномудців здатний зв'язати воедино особистість, особистісні якості, особистісний розвиток і саморозвиток дитини. Саме особистість школяра і особистість педагога - головне мірило наявності і розвитку гуманної виховної системи [2, с. 34].

Індивідуальна робота - це діяльність педагога-вихователя, здійснювана з урахуванням особливостей розвитку кожної дитини. Вона виражається в реалізації принципу індивідуального підходу до учнів в навчанні і вихованні. Дуже важливо в сучасних умовах індивідуальну роботу з дітьми поставити на наукову основу, використовувати практичні рекомендації, ради з реалізації особового, індивідуального і диференційованого підходів. Ефективність такої роботи залежить від педагогічного професіоналізму і майстерності педагога-вихователя, його вміння вивчати особу і пам'ятати при цьому про те, що вона завжди індивідуальна, з неповторним поєднанням розумових фізичних і психологічних особливостей, властивих тільки конкретній людині і що відрізняють його від інших людей [2, с. 38].

Враховуючи їх, учитель визначає методи і форми дії на особистість кожної дитини. Усе це вимагає від педагога не лише педагогічних знань, але і знань по психології, фізіології, гуманістичній технології виховання на діагностичній основі. У індивідуальній роботі з дітьми педагога-вихователі керуються наступними принципами:

- встановлення і розвиток ділових і між особистісних контактів на рівні учитель - учень - клас;
- повага самооцінки особистості учня;
- залучення учня до усіх видів діяльності для виявлення його можливостей і якостей його характеру;
- постійне ускладнення і підвищення вимогливості до учня в ході обраної діяльності;

– створення психологічного ґрунту і стимулювання самонавчання і самовиховання, що є найбільш ефективним засобом реалізації програми навчання і виховання.

У особистісно-орієнтованому вихованні враховуються як його загальні педагогічні принципи, так і специфічні, витікаючі з особливостей його організації і здійснення :

– последовательность, систематичность и непрерывность овладения воспитуемыми системой гуманитарных знаний, а также навыками личностного самосовершенствования.

– забезпечення єдності і комплексності процесів навчання, виховання і особистісного самоудосконалення (розвитку);

– відповідність цілей, завдань, змісту і технології особистісно-орієнтованого виховання специфіці учбовій, професійною і іншим видам діяльності його суб'єктів і об'єктів;

– обумовленість змісту і технології виховання ціннісними орієнтаціями і мотивацією виховуваних до майбутньої професійної діяльності а також загальною і педагогічною культурою вихователів;

– послідовність, систематичність і безперервність оволодіння виховною системою гуманітарних знань, а також навичками особового самоудосконалення [2, с. 42].

В особистісно орієнтованому вихованні виділяємо філософські основи гуманізму та екзистенціалізму. Гуманізм – це система поглядів, згідно з якою визнається цінність людини як особистості, її право на свободу, розвиток і виявлення всіх здібностей. Представники цього підходу вбачають у людині найвищу мету суспільного розвитку.

Екзистенціалізм розглядає проблему внутрішнього світу особистості, її здібностей і можливостей. Екзистенціалізм виступає проти перетворення людини в інструмент маніпулювання. Людина розглядається ним як суб'єкт. Початкова характеристика суб'єкта – активність, що є внутрішнім породженням матеріальної та духовної енергії.

Таким чином, особистісно-орієнтоване навчання з філософської точки зору є гнучким процесом та може пристосовуватися до умов навчання.

Педагогічний аспект особистісно орієнтованого виховання включає в себе категорію мети та змісту освіти. Концепція особистісно орієнтованого виховання виявляє оновлену характеристику даних компонентів. Підтвердженням є фундаментальні педагогічні дослідження, що розкривають цілісність освітнього процесу (І.Д. Бех); сутність педагогічної діяльності і природу педагогічного знання (В.М. Загвязинський, Ю.К. Бабанський); особистісно-розвивальні функції навчання (Є.В. Бондаревська, В.В. Рибалка, О.Я. Савченко, В.В. Сериков, І.С. Якиманська).

Психологічний аспект особистісно орієнтованого виховання акцентує увагу не на абстрактній, а на конкретній особистості. Результатом є зміна стилю взаємодії в освітньому процесі, збіг інтересів учня і викладача, де відправним моментом є особистість учня як суб'єкта власної діяльності. У роботі аналізується поняття «особистість» з точки зору психології, виявляється низка спільних її глумачень. У більшості визначень особистість представлена характеристиками, що відповідають за стійкі форми поведінки; виділяється знання її індивідуальних характеристик чи комплексу якостей, що диференціюють одну особу від іншої; зазначається, що вивчення особистості можливо тільки шляхом спостереження за нею (К. Роджерс, Г. Олпорт).

Відзначається важливість методичного аспекту особистісно орієнтованого виховання. Даний процес залежить передусім від взаємодії у навчально-виховному вчителя та учня – суб'єкта виховання. У навчально-виховному процесі має реалізуватися особистісний характер спілкування всіх учасників педагогічної взаємодії, що

передбачає врахування особистісного суб'єктивного життєвого досвіду школяра, загальну зацікавленість учня у предметі спілкування, бажання дізнатися думки однокурсника, самоусвідомлення власної позиції через аналіз різних точок зору.

Основою дослідження є діяльнісний підхід, згідно з яким людина та її індивідуальні риси формуються і виявляються під час діяльності (О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн). Для учня соціально значущою є навчально-виховна діяльність. Від її змісту, характеру, організації залежить формування індивідуальних особливостей та лідерських якостей особистості.

Особистісно орієнтоване виховання дозволяє сприймати індивідуалізацію та диференціацію виховання не як ізольовані одне від одного процеси, а як систему навчання, індивідуальність учня – як даність з характерними тільки для нього особистими рисами.

Необхідно зазначити, що вибір особистісно орієнтованих технологій – це завжди вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи вчителя з учнями. В умовах особистісно орієнтованого виховання вчитель відіграє іншу роль і функції у навчально-виховному процесі.

Якщо при традиційній системі навчання вчитель разом з підручником були основними і найбільш компетентними джерелами знань, а вчитель був контролюючим суб'єктом пізнання, то при застосуванні особистісно орієнтованих технологій вчитель виступає більше у ролі організатора самостійної активної пізнавальної діяльності учнів, компетентного консультанта і помічника.

Його професійні вміння повинні бути направлені не просто на контроль знань і вмінь школярів, а на діагностику їх діяльності, щоби своєчасно допомогти кваліфікованими діями подолати труднощі в пізнанні і застосуванні знань. Ця роль значно складніша, ніж при традиційному навчанні, і вимагає від учителя високої майстерності.

Особистісно орієнтовані технології виховання передбачають по своїй суті диференційний підхід до виховання з врахуванням рівня інтерактивного розвитку школяра, а також його здібностей і задатків.

Розглядаючи питання технології виховання лідерських якостей школярів у системі особистісно орієнтованого виховання, ми звернулися до досліджень, присвячених розробці ряду положень щодо особистісно орієнтованої освіти.

Перше положення стосується уявлень про його сутність і призначення особистісно орієнтованого виховання. Це насамперед становлення людини, знаходження нею себе, свого образу, неповторної індивідуальності, духовності, творчого початку. Дати освіту людині – значить дати їй можливість стати суб'єктом культури, навчити життєтворчості.

Друге фундаментальне положення парадигми визначає відношення педагога до дитини і його позицію в освітньому процесі, здійснення індивідуально-гуманного підходу в навчанні й вихованні.

Третє положення парадигми пов'язане з визначенням людської утворюючої функції. Найважливіша з них – гуманітарна, суть якої полягає в збереженні й відновленні екології людини: її тілесного й духовного здоров'я, сенсу життя, особистої волі, моральності. Для цього освіта має закласти в особистість механізми розуміння, взаєморозуміння, спілкування, співробітництва.

На наш погляд, не менш важливою функцією особистісно орієнтованої виховання є культурустворююча (культуроосвітня), що забезпечує збереження, передачу, відтворення й розвиток культури засобами освіти і виховання.

У сучасних умовах актуальною стає функція соціалізації особистості, тобто забезпечення засвоєння й відтворення індивідом соціального досвіду, його адаптація до обставин, що змінюються.

Науково доведено, що особистісно орієнтоване виховання визнає учня головною діючою особою освітнього процесу й, одночасно суттю особистісно орієнтованої педагогіки. Тому при побудові особистісно спрямовуючої навчально-виховної діяльності виникає необхідність опиратися на пріоритет індивідуальності, самобутності дитини, як активного носія суб'єктивного досвіду, що складається задовго до впливу спеціально організованого навчання. При здійсненні навчально-виховного процесу як особистісно орієнтованого необхідна особлива робота з виявлення досвіду кожного учня, його соціалізації, «окультуренню», контролю за способами, що виконуються, навчальної роботи; організації колективної діяльності, що розподіляється між його учасниками. Саме тут відбувається «зустріч» суспільно-історичного досвіду учня, що задається навчанням, і його суб'єктивного досвіду, реалізованого їм у навчанні. Тоді взаємодія двох видів досвіду (історичного й індивідуального) піде не по лінії витиснення індивідуального й «наповнення» його суспільним досвідом, а шляхом їхнього постійного узгодження, використання всього того, що накопичено учнем як суб'єктом пізнання його власної життєдіяльності. Розвиток учня як особистості (його соціалізація) іде не тільки шляхом оволодіння їм нормативною діяльністю, але й через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку. Навчання як діяльність учня, що забезпечує пізнання, розвертається як процес, основним результатом якого стає формування пізнавальних здатностей на основі оволодіння відповідними знаннями й уміннями, виховання його лідерських якостей.

Середовищем реалізації технології виховання є технологічний процес. Технологічний процес – система технологічних одиниць, зорієнтованих на конкретний педагогічний результат.

У теорії виховання технологічними процесами найбільш адекватними до особистісно орієнтованих, з нашої точки зору є: проектна діяльність, додаткова освіта, методика колективних творчих справ, школа учнівського самоврядування, школа лідерів, школа волонтерства, портфоліо лідера тощо.

Ми виділяємо із всієї різноманітності особистісно орієнтованих форм саме ці з двох причин:

– по-перше, тому, що в умовах сучасної загальноосвітньої школи вони найбільш легко вписуються у навчально-виховний процес. Це форми роботи, які дозволяють при інтеграції в реальний навчально-виховний процес досягати мети відповідно до будь-якої програми, стандартів освіти, виховати лідера;

– по-друге – тому, що ці істинно виховні форми роботи гуманістичні, забезпечують інтелектуальний і моральний розвиток дітей, їх самостійність, комунікабельність, бажання допомогти іншим. Грубість, авторитарність, високомірність несумісні з цими технологіями.

Впровадження технології виховання лідерських якостей школярів – це важка, але цікава робота. Для досягнення результатів потрібна значна кількість часу, а також серйозна самостійна робота кожного члена колективу.

Одним із важливих етапів роботи педагогічного колективу над впровадження сучасних технологій виховання є початковий період, коли відбувається переорієнтація педагогічних, дидактичних, організаційних дій на ознайомлення з основними цілями і завданнями. Щоб ці освітні технології діяли, необхідно, по-перше, бажання діяти, експериментувати, а по-друге тільки при підтримці керівництва навчального закладу можливе просування творчої ініціативи.

Щоб досягти позитивних результатів у запровадженні технології виховання лідерських якостей кожний педагогічний колектив має пройти через багаторівневу систему підготовки педагогічних працівників:

– інформаційну з теоретичною підготовкою;

– організаційну, практичну з закріпленням та апробацією теоретичних знань на практиці;

– рефлексивну із самостійною роботою вчителів щодо осмислення і творчого аналізу результатів експериментальної роботи;

– корекційну, спрямовану на поповнення знань та практичних навичок учителів, необхідних для подолання труднощів, що виникли;

– методологічну, що передбачає підготовку педагогів-тренерів, які можуть навчати інших, створювати свої майстер-класи.

Всі учителі мають отримати певну уяву про інтерактивні технології навчання і виховання. Ефективним є діалог учитель-учитель.

Дуже доцільно провести ряд навчальних семінарів, науково-практичних конференцій для працівників освіти. На нашу думку, необхідно спрямовувати всі свої зусилля на навчання вчителів. Недостатньо тільки прочитати про нові методики, технології, треба пройти вишкіл, так як це роблять актори чи поети, а далі поширювати досвід на інших.

Вчителі мають позитивно реагувати на нововведення, відчувати зміни, відродження в освіті. Таке ж відчуття має бути і в учнів. Учні повинні мати цілком інші навички: думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї і вже на основі цього вміти шукати потрібну інформацію, трактувати її та застосовувати в конкретних умовах, формулювати і відстоювати особисту думку. Саме цьому сприяють інтерактивні технології навчання та виховання.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, ми розглянули роль особистісно орієнтованого виховання у розвитку лідерських якостей школярів. Важливе соціальне і практичне значення проблеми виховання лідерських якостей старшокласників відбувається в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. *Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навчально-методичне видання* / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Бондаревская Е. В. *Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: учебное пособие* / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов-на-Дону, 1999. – 560 с.
3. Зубанова, Л.Б. *Суциность лидерства и возможность формирования его потенциала.//Педагогическая наука и образование. – 2007. - №2. – с.с.53-57.*
4. Савченко О. Я. *Основні напрями реформування шкільної освіти* / О. Я. Савченко // *Шлях освіти.* – 1998. – № 1. – С. 2–6.
5. Сериков В. В. *Личностный подход в образовании: концепции и технологии: Монография* / В. В. Сериков. – Волгоград: Перемена, 1994. – 152 с.
6. Хацкевич Т.Л. *Формирование лидерских качеств подростков в условиях Всероссийского детского центра «Орленок» : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01* / Хацкевич Т.Л.; Волгогр. гос. акад. физ. культуры. – Саратов, 2002. – 22 с.
7. Ягоднікова В. В. *Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07* / Ягоднікова Вікторія Вікторівна. – Одеса, 2005. – 202 с.
8. Якиманская И. С. *Личностно-ориентированное обучение в современной школе* / И. С. Якиманская. – М.: Сентябрь, 1996. – 96 с.

Д.В. Алфимов

Донецкий национальный университет, Донецк

РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ ШКОЛЬНИКОВ В СИСТЕМЕ ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье раскрывается роль личностно ориентированного воспитания в развитии лидерских качеств школьников.

Ключевые слова: личностно ориентированное воспитание, интерактивные технологии обучения и воспитания.

D.V. Alfimov

Donetsk National University, Donetsk

DEVELOPMENT OF LEADER IN QUALITIES OF SCHOOLCHILDREN IS IN SYSTEM OF THE PERSONALITY ORIENTED EDUCATION

In the article the role of the personality oriented education opens up in development of leader qualities of schoolchildren.

Keywords: the personality oriented education, interactive technologies of educating and education.